

Тетяна Федорів,
молодший науковий співробітник
Національного заповідника
«Замки Тернопілля»

ЧОРТКІВСЬКИЙ ЗАМОК: ДО ПИТАННЯ ДАТУВАННЯ

У цій статті зроблено узагальнення усієї доступної інформації, яка стосується датування Чортківського замку. На сьогодні в літературі часто фігурує 1610 рік, як дата будівництва замку в місті Чортків, однак її джерельного підтвердження поки-що не маємо. У статті проаналізовано та узагальнено дані українських та польських дослідників і краєзнавців.

Ключові слова: замок, Чортків, датування, пам'ятка, власник.

Чортківський замок надзвичайно цікавий об'єкт, який викликає чималий інтерес серед істориків, археологів, краєзнавців та дослідників старожитностей. На сьогоднішній день вже є ряд напрацювань, які певною мірою розкривають історію фортифікації та її архітектурні особливості. Однак, в історії Чортківського замку ще залишається достатньо «білих» плям, які потребують подальшого дослідження.

До таких питань, котрі потребують з'ясування та наукового обґрунтування, зокрема належить і датування будівництва замку в Чорткові. Так склалось, що загальноприйнятою та загальноживаною датою вважають 1610 рік. Однак, на даний час невідомо першоджерело з якого виникає ця конкретна цифра.

Тепер варто перейти до праць дослідників історії Чорткова та його головної пам'ятки. Можливо, в такий спосіб вдасться конкретизувати та визначити основні варіанти датування будівництва Чортківського замку.

Розпочнемо з праці Олександра Чоловського «Давні замки та твердині на Русі Галицькій» (Львів, 1892 р.): «Daty założenia zamku dokładnie oznaczyć na razie niepodobna. Założycielami jego byli, niewątpliwie w pierwszych XVII wieku Golscy, właściciele Czortkowa» [8, s. 15].

В іншій праці Олександра Чоловського в співавторстві з Богданом Янушем читаємо: «Założycielami czortkowskiego, pierwotnie drewnianego, zamku, a zarazem miasta, byli w połowie XVI w. Czortkowscy. Zamek murowany, z kamienia i cegły, założyli na początku XVII w. Golscy» [9, s. 73].

У «Путівнику по Тернопільському воєводстві» Томаша Кунзека зустрічаємо наступне: «... przy brzegu Seretu wznoszą się obszerne ruiny zamku (na Wygnance) założonego z początkiem XVII w. przez rodzinę Golskich, w miejscu wcześniejszego zamku, istniejącego jeszcze w XVI w.» [10, s. 215].

Майже ідентичну інформацію про датування чортківського замку знаходимо в іншому путівнику: «Przy lewym brzegu Seretu w Wygnance wznoszą się ruiny zamku, założonego z początkiem XVII w. przez rodzinę Golskich, na miejscu dawnego drewnianego» [13, s. 50].

Тадеуш Поляк у своїй праці зазначає: «Pierwszymi właścicielami byli zapewne Czortkowscy, którzy być może zbudowali drewniany (?) zameczek. W drugiej połowie XVI – na początku XVII w. Czortków należał do Golskich. Nowy zamek wznosił Stanisław Golski (zm. 1612 r.) wojewoda ruski» [12, s. 172].

У статті «Чортків. Дані про місто та його пам'ятки» Ян К. Островський подає таку інформацію: «Zamek w Czortkowie, położony na Wygnance, na lewym brzegu Seretu, pierwotnie zapewne drewniany, w obecnej formie został wzniesiony na przełomie w. XVI i XVII». І далі автор у примітках додає: «Literatura ukraińska podaje jako datę powstania zamku r. 1610, która jest z pewnością zbyt późna w odniesieniu do całości budowy, ale ewentualnie może odnosić się do zakończenia budowy» [11, s. 89].

Роман Афтаназі у своїй праці «Історія резиденцій на давніх кресах Речі Посполитої» в коротенькій статті, присвяченій Чортківському палацу Садовських-Борковських, подає ще кілька слів про замок: «Stanisław Golski (zm. w 1612 r.), wojewoda ruski, pan wielkiej fortu-

ny, wybudował w Czortkowie nową, wspaniałą, wielkopańską rezydencję, tym razem z łupanego kamienia i cegły» [7, s. 52–53].

Стосовно датування замку Марек Сцісляк пише: «Wiek XVI obfitował w budowę zamków obronnych. Buduje go Stanisław Golski (1610)» [14, s. 19]. Далі автор подає опис замку в Чорткові покликаючись на спільну працю О. Чоловського та Б. Януша. Однак, звідки виник рік, дописаний у дужках, невідомо, бо в праці вищезгаданих авторів ця дата не фігурує.

Лешек Вонтробський у «Кур'єрі Віленському» розповідає: «Do najciekawszych zabytków miasta należą ruiny zamku zbudowanego przez Golskich na początku XVII wieku na miejscu starego zamku istniejącego jeszcze w wieku XVI» [15, s. 8].

У 4 томі книги «Пам'ятки містобудування і архітектури Української РСР» за редакцією Г. Н. Логвина знаходимо суху інформацію: «Замок, 1610 г.» [5, с. 89]. На жаль, жодних посилань з яких виникає ця дата – немає.

Ідентична інформація про датування замку м. Чорткова вміщена у книзі «Замки та фортеці»: «Замок Гольських. 1610 р. Побудовано на початку XVII ст. на місці більш давнього укріплення як родинний замок магнатів Гольських» [2, с. 276].

Ця ж дата фігурує у книзі Михайла Рутинського та у книзі Володимира Мороза: «Після переходу міста до С. Гольського на пагорбі над р. Серет розпочинається перебудова давніших укріплень на замок, мурований з масивних блоків пісковика. Нова відбудова замку відбулася в 1610 році» [6, с. 155]; «Кам'яний замок на місці давніх дерев'яних укріплень звели в 1610 р. нові власники Гольські» [4, с. 121].

У книзі «Замки Тернопілля» автори Олег Гаврилюк та Володимир Бойко зазначають: «Після того, як дерев'яне укріплення кілька разів спалили татари, на його місці нові власники міста Гольські на початку XVII ст. звели замок із каменю і цегли – у формі п'ятикутника» [1, с. 69].

У путівнику «Земля Тернопільська» знаходимо приблизно таку ж інформацію: «Фортецю після неодноразового спалення татарами було перебудовано з ламаного каменю на початку XVII століття за нового власника Чорткова Станіслава Гольського» [3, с. 137].

Ось такі відомості стосовно датування Чортківського замку можна знайти в працях польських та українських авторів. Варто сказати, що інформація схожа та тенденційна. Однак польські дослідники, за винятком лише Марека Сцісляка, уникають конкретного року будівництва замку. Натомість, у статтях українських авторів конкретна дата будівництва Чортківського замку – 1610 рік – фігурує досить часто. На жаль, немає відсилання до першоджерела, яке б підтверджувало цю дату.

Ще варто додати декілька спільних думок, які простежуються у працях і українських і польських дослідників. Зокрема:

- перше укріплення існувало або було споруджене вже за власника Чортковського;
- перша оборонна споруда Чорткова, імовірно, була дерев'яна;
- перший «старий» дерев'яний замок, споруджений Чортковськими був перебудований на кам'яний на рубежі XVI/XVII століть тодішнім власником міста Станіславом Гольським.

На сьогодні, на території Чортківського замку жодного разу не проводились археологічні розкопки. Тому ми можемо лише припускати, що замок, який зберігся до нинішнього дня, споруджений на місці старої фортеці. На жаль, фактичного підтвердження цьому нема.

Якщо повернутися до питання датування кам'яного Чортківського замку, то швидше за все дата «1610 рік» витікає з років життя власника Станіслава Гольського, якому всі дослідники приписують його будівництво. Відомо, що власником Чорткова Станіслав Гольський став у 1597 році і володів ним до 1612 року, тобто до своєї смерті. Далі місто і замок успадкував його брат Ян. Таким чином, виходячи з цього невеликого проміжку часу володіння містом та років життя руського воеводи Станіслава Гольського, можна припустити, і було взято конкретний рік будівництва замку в Чорткові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко В. Замки Тернопілля / В. Бойко, О. Гаврилюк. – Тернопіль: Новий колір, 2009. – 80 с.
2. Замки та фортеці. – К.: Мистецтво, 2007. – 351 с.
3. Земля Тернопільська. – Тернопіль: Джура, 2003. – 368 с.
4. Мороз В. Замки Тернопілля / В. Мороз. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 160 с.
5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К.: Будівельник, 1986. – Т. 4. – 375 с.
6. Рутинський М. Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження / М. Й. Рутинський. – 432 с.
7. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Województwo ruskie Ziemia Halicka i Lwowska / R. Aftanazy. – Т. 7. – 694 s.
8. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czolowski. – Lwow, 1892. – 70 s.
9. Czołowski A. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego / A. Czolowski, B. Janusz. – Tarnopol, 1926. – 160 s.
10. Kunzek T. Przewodnik po województwie Tarnopolskim. Monografia krajoznawcza / T. Kunzek. – Tarnopol, 1928. – S. 215.
11. Ostrowski J. K. Czortków. Wiadomości na temat miasta i jego zabytków / J. K. Ostrowski // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego. – Kraków, 2009. – Т. 17. – 508 s.
12. Polak T. Zamki na Kresach. Białoruś. Litwa. Ukraina / T. Polak. – Warszawa: Pagina, 1997. – 223 s.
13. Przewodnik po województwie Tarnopolskim z mapą. – Tarnopol, 1928. – 176 s.
14. Ściślak M. Czortków w latach 1522–1946 / M. Ściślak. – 282 s.
15. Wątrobski L. Polskie ślady na Ukrainie: Czortków / L. Wątrobski // Kurier Wileński. – 2008. – 19 maja. – S. 8.